

דבר העורך

מהו ביטחון סוציאלי במאה ה-21? במשך עשרות שנים נדמה היה שהתשובה לשאלה זו ברורה למדי. ביטחון סוציאלי נתפס בעיקר כמכלול המנגנונים שבאמצעותם המדינה מגינה על אזרחיה מפני הסיכונים הקלאסיים של החיים: אבטלה, זיקנה, נכות, פגיעה בעבודה, אובדן הכנסה ועוני. מדינת הרווחה התפתחה לאור ההכרה כי סיכונים אלה אינם רק עניינו של הפרט, אלא אחריות ציבורית המחייבת הסדרים מוסדיים, חקיקה ומשאבים ציבוריים.

ואולם בעשור האחרון, וביתר שאת מאז אירועי 7 באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל", הולך ומתברר כי הגדרה זו, על אף חשיבותה, אינה מספקת עוד. המציאות שמדינות הרווחה פועלות בה כיום מתאפיינת בריבוי משברים ובהצטלבותם: איומים ביטחוניים, משברי אקלים, אי-ודאות כלכלית, שינויים דמוגרפיים, התפתחויות טכנולוגיות מואצות ושחיקה מתמשכת של תחושת הביטחון האישי והקהילתי. בסביבה כזו השאלה המרכזית אינה רק כיצד לספק רשת ביטחון לאחר שהפגיעה כבר התרחשה, אלא כיצד לבנות חברה המסוגלת להתמודד עם אי-ודאות, לצמצם פגיעות, לחזק את חוסנם של יחידים ושל קהילות ולהבטיח את יכולתם של מוסדות הציבור להגיב במהירות, ביעילות וברגישות למציאות משתנה.

שינוי זה מתבטא לא רק במדיניות הציבורית. הוא ניכר גם בשיח המחקר הבין-לאומי. בשנים האחרונות עוסקים יותר ויותר חוקרים לא רק בשאלת היקפן של הזכויות חברתיות או יעילותם של מנגנוני הרווחה, אלא גם במושגים דוגמת חוסן חברתי, יכולת מוסדית, מוכנות למשברים, ביטחון אנושי ואמון הציבור. תשומת הלב עוברת בהדרגה מן השאלה כיצד מתקנים את נזקי המשבר לאחר מעשה אל השאלה כיצד מעצבים מראש מערכות ציבוריות היכולות להתמודד עם מציאות המאופיינת באי-ודאות מתמשכת. במובן זה, מדיניות חברתית אינה נתפסת עוד רק כמערכת של מנגנוני פיצוי, אלא גם כהשקעה אסטרטגית ביכולתה של החברה להמשיך לתפקד, לשמור על לכידותה ולהגן על אוכלוסיותיה גם בתנאים של טלטלה מתמשכת.

דומני כי מכלול המאמרים המתפרסמים בגיליון משקף היטב את המעבר הזה. לכאורה, המאמרים עוסקים בנושאים שונים מאוד: אימהות שפוננו מבתייהן בעקבות המלחמה, חוסנה של הקהילה האתיופית בישראל, מעורבותן של עובדות סוציאליות בעיצוב מדיניות, עוני אנרגטי, ביטחון תזונתי ותפיסות חדשות באשר לאנשים עם מוגבלויות. אולם מבט רחב יותר מגלה כי כולם מבקשים להתמודד עם אותה שאלה יסודית: כיצד אפשר לעצב מדיניות ציבורית שאינה מסתפקת במתן מענה למצוקה לאחר שנוצרה, אלא מחזקת את יכולתם של אנשים, של קהילות ושל מוסדות ציבור להתמודד עם אתגרי ההווה והעתיד.

במובן זה, הגיליון הנוכחי אינו רק אוסף של מחקרים בתחומים שונים של המדיניות החברתית. הוא משקף התרחבות של מושג הביטחון הסוציאלי עצמו. לצד העיסוק המוכר בהבטחת הכנסה ובשירותי הרווחה מתברר כי ביטחון סוציאלי כולל גם ביטחון קהילתי, ביטחון תזונתי, ביטחון אנרגטי, תחושת שייכות, יכולת השפעה על עיצוב מדיניות והכרה במשאביהן וביכולותיהן של קבוצות שבעבר נתפסו בעיקר דרך עדשת הפגיעות שלהן. בכך מצטרף הגיליון לשיח במחקר הרואה בביטחון הסוציאלי מושג רחב, דינמי ורב-ממדי המשקף את האתגרים החדשים העומדים בפני מדינת הרווחה.

מנקודת מבט זו אפשר להבין גם את תרומתם הייחודית של המאמרים המתפרסמים בגיליון. כל אחד מהם עוסק בהיבט אחר של אותה מציאות מורכבת, אולם יחד הם מציעים תמונה רחבה יותר של האתגרים הניצבים כיום בפני החברה הישראלית ושל הדרכים האפשריות להתמודד עימם.

קבוצת המאמרים הראשונה בגיליון מפנה את תשומת הלב לאחד המושגים המרכזיים בשיח החברתי ובשיח המדיניות בשנים האחרונות, חוסן. מושג זה, שבעבר שימש בעיקר לתיאור יכולתם של יחידים להתמודד עם מצבי מצוקה, הורחב בשנים האחרונות והוא מתייחס כיום גם ליכולת של משפחות, קהילות, ארגונים ומערכות ציבוריות להסתגל לשינויים, להתמודד עם זעזועים ולהמשיך לתפקד לאורך זמן. במובן זה, חוסן אינו תכונה מולדת ואף לא אחריותו הבלעדית של הפרט. הוא נבנה באמצעות מערכות יחסים, אמון, השתייכות, משאבים קהילתיים ומדיניות ציבורית הרואה באדם חלק ממארג חברתי רחב יותר.

נקודת מבט זו באה לידי ביטוי במאמר של איריס מנור בנימיני, ערגה קפולניק, שיר עמוס, מור חן-כהן ושי אפרים לוז, הבוחן את **חווייתן של אימהות שפונו מבתייהן בצפון הארץ במהלך מלחמת "חרבות ברזל"**. באמצעות תיאור עשיר של התנסויותיהן בתקופת הפינוי מציג המאמר את האופן שבו משבר ביטחוני משנה באחת את שגרת החיים, את מערכות היחסים המשפחתיות ואת תחושת השייכות למקום. אולם תרומתו של המחקר אינה מסתכמת בתיעוד של חוויית המשבר. הוא מלמד כי ההתמודדות של האימהות מתעצבת לא רק מתוך כוחותיהן האישיים, אלא גם מתוך איכות התמיכה שהן מקבלות מן המדינה, מן הקהילה ומרשתות חברתיות בלתי פורמליות. בכך מזכיר לנו המאמר כי גם כאשר המשבר הוא ביטחוני במהותו, השלכותיו הן בראש ובראשונה חברתיות, וכי איכותה של המדיניות הציבורית נבחנת לא רק ביכולתה להעניק סיוע חומרי, אלא גם ביכולתה לשמר תחושת ביטחון, רציפות ושייכות.

מנקודת מוצא שונה, אך מתוך עניין דומה במקורותיו של החוסן החברתי, יוצא מאמרן של מירי גולדרט ושמחה גתהון, "**ביחד הכל טוב יותר**": **חוסנה של קהילת יוצאי אתיופיה בעיני נושאי משרה בקהילה**. בעוד חלק ניכר מספרות המחקר התמקד לאורך השנים בפערים, בקשיי קליטה ובחסמים העומדים בפני יוצאי אתיופיה, המחברות מציעות להסיט את המבט אל המשאבים הקהילתיים עצמם. באמצעות בחינת תפיסותיהם של מנהיגים ואנשי מקצוע הפועלים בתוך הקהילה מתגלה תמונה מורכבת ועשירה של לכידות, מנהיגות, סולידריות, זהות משותפת ויכולת התארגנות. בכך המאמר תורם לשינוי חשוב בשיח במחקר – מן ההתמקדות בגורמי הסיכון אל ההכרה במשאבי החוסן – ומזכיר כי מדיניות ציבורית אפקטיבית נשענת לא רק על זיהוי צרכים אלא גם על זיהוי כוחות ויכולות הקיימים בתוך הקהילות עצמן.

שני המאמרים יחד מציעים תובנה רחבה יותר. הם מלמדים כי חוסן אינו מושג פסיכולוגי בלבד ואינו יכול להיות מוסבר באמצעות תכונותיו של הפרט. הוא מתפתח במרחב שבין האדם לבין סביבתו, בין המשפחה לבין הקהילה, ובין האזרח לבין מוסדות המדינה. מכאן שגם האחריות לבנייתו אינה רובצת על כתפיהם של יחידים בלבד. היא מחייבת השקעה מתמשכת בבניית קהילות, בחיזוק האמון הציבורי ובפיתוח מוסדות היכולים להעניק לאזרחים תחושת יציבות גם כאשר המציאות עצמה נעשית בלתי יציבה.

שני המאמרים הראשונים מדגישים את חשיבותם של יחידים ושל קהילות בהתמודדות עם משברים, ואילו המאמרים הבאים מפנים את הזרקור אל תפקידם של מוסדות הציבור בעיצוב תנאי החיים עצמם. הם מזכירים כי מדיניות חברתית אינה רק תגובה למצוקות קיימות, אלא גם מערכת של החלטות המעצבות את חלוקת המשאבים, את מידת השוויון ואת היכולת של החברה להתמודד עם אתגריה בעתיד.

מאמרם של עידית וייס גל וגיוני גל מתמקד במעורבותן של עובדות סוציאליות בפרקטיקת מדיניות בתחום ההתחדשות העירונית בעיריית תל אביב יפו. זה המקום לציין כי מאמרם של וייס-גל וגל הוא בחירת העורך לגיליון זה. ברכות! בתחילת שנת 2026 התחלנו במסורת של בחירת מאמר הראוי לתשומת לב ולציון מיוחדים. בכל גיליון של כתב העת מתכנסים עורך כתב העת ושניים מחברי המערכת לבחירת מאמר אחד אשר יישא את התואר. הבחירה נעשית על סמך מצוינות אקדמית, תרומה ייחודית לשיח המדיניות החברתית וחדשנות מחקרית או רעיונית, ומתקבלת בהחלטת רוב הוועדה (או בהחלטת העורך, במקרה של שוויון). המאמר בגיליון זה נבחר פה אחד.

בעשורים האחרונים התרחב הדיון הבין-לאומי בשאלה אם אנשי מקצוע בשירותים החברתיים צריכים להסתפק ביישום מדיניות שנקבעה על ידי אחרים, או שמא עליהם להיות שותפים פעילים בעיצובה. מאמרם של עידית וייס גל וגיוני גל, העוסק כאמור במעורבותן של עובדות סוציאליות בפרקטיקת מדיניות בתחום ההתחדשות העירונית בעיריית תל אביב יפו, מצטרף לדיון זה ומציג עדויות לחשיבותה של מעורבות מקצועית בתהליכי קבלת החלטות. הוא מדגים כיצד ידע הנצבר בעבודה היום-יומית עם אוכלוסיות מוחלשות עשוי לתרום לעיצוב מדיניות עירונית רגישה יותר לצרכים חברתיים ולצמצם את הפער שבין כוונות המדיניות לבין השלכותיה בפועל. בכך הוא מדגיש כי אחריותם של אנשי המקצוע אינה מסתיימת במתן שירות איכותי, אלא כוללת גם מחויבות להשפיע על המסגרת שהשירותים הללו מעוצבים בתוכה.

בהמשך טבעי לכך, מאמרם של ענבר קירשנבויס וטדי לזבניק דן בסוגיה שעד לאחרונה נדמה היה כי היא שייכת בעיקר לעולמות הביטחון והכלכלה: **ההשלכות של חסימה ימית על העוני האנרגטי בישראל**. באמצעות בחינת

תרחישים של חסימה ימית והשפעתם על משקי הבית בישראל מראים המחברים כי פגיעות במערכות האנרגיה אינה מסתכמת בשיבושים תשתיתיים, אלא עלולה להחריף פערים חברתיים, להגדיל את העוני ולהעמיק אי-שוויון. תרומתו של המאמר היא בהצגת הקשר ההדוק בין ביטחון לאומי לבין רווחה חברתית, ובהרחבת מושג העוני כך שיכלול גם את יכולתם של משקי בית לצרוך אנרגיה באופן סביר ובמחיר נגיש. זהו חיבור חשוב בין שני שדות מחקר שהתפתחו עד כה במידה רבה בנפרד, והוא ממחיש כיצד שאלות של אנרגיה, שבעבר נתפסו בעיקר כסוגיות של תשתיות ומשק, הן כיום גם שאלות יסוד של ביטחון סוציאלי.

מאמר הדעה של רוני סטריאר משתלב באופן טבעי ברצף זה, אך גם מרחיב אותו. בעוד מאמרי המחקר מציגים ממצאים אמפיריים על תופעות חברתיות ומדיניות, סטריאר מבקש להתבונן במערכת כולה, **לקראת מדיניות לאומית לביטחון תזונתי: רקע, עקרונות, המלצות**. בשנים האחרונות הולכת וגוברת ההכרה בכך שביטחון תזונתי אינו מתמצה בהבטחת אספקת מזון או במתן סיוע לאוכלוסיות מוחלשות, אלא משקף את מחויבותה של המדינה להבטיח לכל אדם גישה קבועה למזון בריא, איכותי, נגיש ומכבד. מתוך תפיסה זו מציע המאמר מסגרת רעיונית ומעשית לגיבושה של מדיניות לאומית כוללת הנשענת על שיתוף פעולה בין משרדי הממשלה, השלטון המקומי, החברה האזרחית והקהילות עצמן. בכך הוא מדגים היטב את האופן שבו מחקר אקדמי עשוי לתרום לא רק להבנת המציאות אלא גם לעיצובה.

מאמר הדעה של פרופ' ישעיהו הוצלר, **ממגבלה לנכס אסטרטגי: הצמחת ערך של אנשים עם מוגבלויות**, מוסיף נדבך חשוב נוסף לדיון. לאורך שנים התמקדה המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלויות בעיקר בזיהוי מגבלותיהם ובהתאמת שירותים שיפצו על חסרונות אלה. הוצלר מציע להפוך את נקודת המבט. במקום לראות במוגבלות בראש ובראשונה מקור לתלות או לצורך בסיוע הוא מציע לבחון דרכים להכיר ביכולותיהם, בכישוריהם ובתרומתם של אנשים עם מוגבלויות לחברה, לכלכלה ולחדשנות. זוהי אינה רק הצעה רעיונית. מדובר בשינוי תפיסתי שיש לו השלכות ישירות על מדיניות התעסוקה, החינוך, הרווחה והבריאות, ועל האופן שבו החברה הישראלית מבינה מושגים של שוויון, השתתפות והכללה. עוד הוא מראה כי המצאות שיועדו מלכתחילה

לאנשים עם מוגבלות משרתים בהמשך את כלל הציבור ומקילים עליו. בכך מצטרף המאמר לזרם מחקרי ומעשי ההולך ומתחזק בעולם, ומבקש לעבור ממדיניות המבוססת על פיצוי למדיניות המבוססת על מימוש יכולות.

במבט רחב אפשר לראות כי המאמרים בגיליון זה אינם עוסקים רק בסוגיות שונות של מדיניות חברתית. הם מציעים דרכי חשיבה שונות על תפקידם של מוסדות ציבור בעידן של אי-ודאות. חלקם מתמקדים בחווייתם של יחידים ומשפחות, אחרים בוחנים קהילות או ארגונים, ויש המציעים מסגרות חדשות לעיצוב מדיניות. אולם המכנה המשותף לכולם הוא ההבנה כי ביטחון סוציאלי אינו נבנה באמצעות קצבאות או שירותים בלבד. הוא נשען גם על אמון, על השתתפות, על לכידות חברתית, על מוסדות מקצועיים חזקים ועל נכונותה של המדינה לחשוב לטווח ארוך.

אפשר לראות בכך גם שינוי רחב יותר בהבנתנו את תפקידה של מדינת הרווחה. במשך שנים רבות נבחנה הצלחתה בעיקר ביכולתה להעניק מענה לאחר שאדם איבד את מקום עבודתו, נפגע, הזדקן או נקלע למצוקה כלכלית. שאלות אלה מוסיפות להיות חיוניות, אולם נדמה כי הן אינן ממצות עוד את מכלול האתגרים העומדים בפני החברה הישראלית. כיום נדרשת מדיניות חברתית המסוגלת לזהות סיכונים חדשים, להיערך אליהם מראש, לחזק קהילות, לטפח שותפויות בין מגזרים ולהשקיע בבניית יכולות חברתיות ומוסדיות שיאפשרו לחברה להתמודד עם משברים עתידיים. במובן זה, ביטחון סוציאלי הוא יעד דינמי ומתפתח המחייב למידה מתמדת, חדשנות מוסדית וחשיבה רב-תחומית.

בהקשר זה יש לכתב העת **ביטחון סוציאלי** תפקיד ייחודי. מאז הקמתו הוא שימש במה למחקר איכותי בתחומי הרווחה, הביטחון הסוציאלי והמדיניות החברתית בישראל. עם השנים התרחבו גבולות הדיון, וכיום כתב העת מבקש לשמש זירה אינטלקטואלית למפגש בין מחקר אמפירי, פיתוח תאורטי, דיון נורמטיבי וניסיון מקצועי מן השדה. השילוב בין חוקרות וחוקרים מדיסציפלינות שונות, אנשי מקצוע, מקבלי החלטות ושותפים מן החברה האזרחית הוא אחד ממקורות כוחו של כתב העת, והוא מאפשר לבחון סוגיות מורכבות מזוויות מגוונות.

לצד מאמרי המחקר ומאמרי הדעה נכללים בגיליון זה גם שני מאמרים במדור **מבט מהשטח** בעריכת טלי-נוי הינדי, המביאים את ניסיונם של אנשי מקצוע הפועלים בחזית העשייה החברתית. תרומתו של מדור זה חורגת מהצגת יוזמות או תיאורי מקרה. הוא ממחיש את האופן שבו ידע מחקרי מתורגם לפרקטיקה, ומראה את תרומתו של הניסיון המצטבר בשדה להעשרת המחקר והחשיבה על מדיניות. החיבור בין ידע אקדמי לבין ידע מעשי הוא אחד המאפיינים המייחדים את כתב העת, ואנו רואים בו רכיב חיוני בקידום שיח מקצועי משמעותי.

זה המקום לבשר כי בגיליון הבא נמשיך במסורת הפרויקט "עורכים מתמחים" שייסדנו לאחרונה. הפרויקט מתקיים בשיתוף פעולה עם אספנט ישראל ועם מוקד אוניברסיטת חיפה לפוליטיקה של האי-שוויון, והוא מעניק לתלמידי ולתלמידות מחקר בתחום המדיניות החברתית הזדמנות להיכנס לראשונה אל מאחורי הקלעים של עולם הפרסום המדעי, להיחשף להליכי שיפוט וללמוד מקרוב כיצד מתקבלות החלטות מערכתיות בכתב עת אקדמי. הרעיון הניצב בבסיס היוזמה הוא שהמשתתפים והמשתתפות ייקחו חלק בקריאת מאמרים, בהערכתם ובדיונים מערכתיים, וכך ירכשו כלים חיוניים להמשך דרכם האקדמית. למשתתפי. ות הפרויקט תוענק מלגה צנועה והם יוכרו כעורכי. ות משנה. הפרויקט הוא נדבך חשוב בפיתוח דור העתיד של האקדמיה בתחום המדיניות החברתית.

שתי העורכות המתמחות שנבחרו ללוות את הגיליון הבא הן ד"ר **נעם שומן** הראל וגב' **נסטיה וולודרסקי** (MSW). נעם שומן היא מרצה בפקולטה לעבודה סוציאלית במכללת אשקלון ועובדת סוציאלית בתוכנית ענבר, מרכז טיפולי לצעירים במצבי סיכון בשותפות של מחלקת נוער וצעירים באשדוד ובית החולים הפסיכיאטרי מרחבים באר יעקב. מחקרה עוסק בצעירים וצעירות במצבי סיכון ובוגרי השמה חוץ-ביתית, ובוחן חסמים ומשאבים בשילובם בהשכלה על-תיכונית, במערכות הרווחה ובבריאות הנפש. נסטיה וולודרסקי היא תלמידה לתואר שלישי בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת חיפה ועובדת סוציאלית במחלקה לטיפול בהתמכרויות בעיריית נשר. מחקרה עוסק ביחסי הגומלין בין ההיבטים הפרופסיונליים של בירוקרטים ברמת הרחוב לבין הפרקטיקה, בדרכים ובהקשרים שבהם הזהות המקצועית מתעצבת, ובאופן שבו היא באה לידי ביטוי בפרקטיקה של עובדי המגזר הציבורי. נאחל לשתיהן בהצלחה.

עם השלמת גיליון זה ברצוני להביע את הערכתי העמוקה לכל מי שנטלו חלק בהוצאתו לאור. בראש ובראשונה, תודתי נתונה למחברות ולמחברים אשר בחרו להפקיד את מחקריהם בידי כתב העת ותרמו בכך להמשך התפתחותו כבמה מרכזית למחקר במדיניות חברתית בישראל.

תודה מיוחדת שלוחה לשופטות ולשופטים האנונימיים. עבודת השיפוט היא מן הרכיבים החשובים ביותר בתהליך הפרסום המדעי, והיא מתבצעת כמעט תמיד בהתנדבות, מתוך מחויבות לקידום הידע ולשמירה על איכותו. הערותיהם המקצועיות, הביקורת העניינית וההשקעה הרבה בכל כתב יד מסייעות לא רק למערכת בקבלת החלטות, אלא גם למחברות ולמחברים בשיפור עבודתם. איכותו של כתב עת אקדמי נשענת במידה רבה על מסירותם של קהילת השופטים, ועל כך נתונה להם הערכתנו הכנה.

תודתי נתונה גם לחברי מערכת כתב העת המלווים את תהליך העריכה לכל אורכו ותורמים מניסיונם, משיקול דעתם ומהיכרותם העמוקה עם תחומי הידע השונים. עבודתם, הנעשית ברובה מאחורי הקלעים, היא תנאי הכרחי לקיומו של כתב עת מדעי איכותי. תודה גם לנוגה פיטובסקי-נוה על מדור סקירת הספרות, ולמיכל סגל על המדור חקיקה ופסיקה חברתית.

ברצוני להודות למרכזת מערכת כתב העת מיה עורב הטל, לעורכת הלשון נירית איטינגון, לגרפיקאי אלי דייץ' ולכל העוסקים במלאכת ההפקה על המקצועיות, הדיוק והמסירות שהם משקיעים בכל גיליון. תודתי נתונה גם למינהל המחקר והתכנון ולהנהלת המוסד לביטוח לאומי על תמיכתם המתמשכת בכתב העת ועל מחויבותם לטיפול המחקר והדיון הציבורי בתחומי הביטחון הסוציאלי והמדיניות החברתית.

אני מבקש להודות גם לקוראות ולקוראים, לחוקרות ולחוקרים, לסטודנטיות ולסטודנטים, לאנשי המקצוע ולמקבלי ההחלטות המלווים את כתב העת לאורך השנים. הערותיכם, הצעותיכם והדיאלוג המתמשך עימנו תורמים לשיפור המתמיד של כתב העת ולביסוס מעמדו כבמה מרכזית לדיון מושכל בסוגיות החברתיות המעסיקות את החברה הישראלית.

אני מקווה כי המאמרים המתפרסמים בגיליון זה יעשירו את הדיון המחקרי והמקצועי, יעוררו שאלות חדשות ויתרמו להמשך פיתוחה של מדיניות חברתית המבוססת על ידע, על ראיות ועל מחויבות לערכי צדק חברתי, שוויון וכבוד האדם.

פרופ' ניסים (נסי) כהן, עורך ראשי

